
Lenins demokratibegrepp

AV LENNART LUNDQUIST

När Lenins styrelsedoktrin diskuteras brukar dess relation till demokrati spela en betydelsefull roll. Det ligger nära till hands då han inte sällan använder termen demokrati i sina tal och skrifter. Oftast utgör hans demokratidiskussion en polemik med andra inriktningar. I främsta rummet kommer måltavlan att bli den liberala demokratin, till vilken Lenin hänför också marxister såsom Kautsky och andra företrädare för andra internationalen. Lenin bekämpar emellertid också den demokratisyn som förfäktas av vänsteroppositionen inom det egna partiet.

Det ska redan från början slås fast, att Lenin aldrig presenterar någon entydig och utvecklad demokratidefinition. Hans benägenhet att språkligt variera sina resonemang gör det tvärtom möjligt att vid en analys manipulera texturvalet, så att han framstår som mer eller mindre demokratisk (jfr Christophersen 1966:252). Han känner självfallet till den språkliga innebörden av ordet demokrati: 'the very word "democrat" /- - -/ denotes an adherent of the sovereignty of the people.' (LCW 8:514, jfr 29:479).

Lenin applicerar termen demokrati på olika samhällsnivåer. Utan jämförelse viktigast är *demokrati på statsnivå* och *intern partidemokrati*. Begreppet partidemokrati är mycket enkelt till sin konstruktion och används för att beteckna ett antal procedurer inom partiet. När Lenin i *What Is To Be Done?* ska exemplifiera "demokratiska principer" väljer han "offentlighet" och "val till poster i partiet" (LCW 5:477). Det demokratibegrepp som är relaterat till staten är avsevärt mera komplicerat, och denna undersökning ska koncentreras på att klargöra innebörden i detta. Hans diskussioner av partidemokrati kan därvid vara till ledning.

Det finns anledning att kort nämna ytterligare ett demokratibegrepp, som Lenin visserligen inte själv omfattar men ändå har anledning att diskutera, nämligen *industrial democracy*. I en polemik med Bukharin årsskiftet 1920/21 (jfr LCW

32:26 f, 81 f) hävdar Lenin att ett sådant begrepp enbart skapar förvirring: "Democracy is a category proper only to the political sphere". Han försöker också utveckla orsakerna till detta:

Industry is indispensable, democracy is not. Industrial democracy breeds some utterly false ideas. The idea of one-man management was advocated only a little while ago. We must not make a mess of things and confuse people: how do you expect them to know when you want democracy, when one-man management, and when dictatorship. (LWC 32:27)

Termen demokrati förekommer över Lenins hela produktion. Frågan är om det finns något tidsmässigt mönster i hans användning av den. Till en början kan man konstatera, att det framför allt är fr o m februarirevolutionen 1917, som Lenin diskuterar frågan. Enligt Krupskaja är det först åren 1915 och 1916 som han grundligt sätter sig in i demokratins problem (Krupskaja 1976:322 f). Tidsmässigt korresponderar detta med hans studium av statsteori. Christophersen noterar en förändring i Lenins sätt att använda termen. Före oktoberrevolutionen använde han sällan demokrati eller närbesläktade ord för att beteckna en socialistisk styrelse (det finns undantag, såsom LCW 7:110, 10:344, 23:25, 71). Efter förekommer det däremot ganska ofta. (Christophersen 1966:255).

Denna analys av Lenins demokratibegrepp gäller således den politiska demokratin på statsnivå. Det är *normen*, dvs frågan om vad demokrati *bör* vara, som är analysobjekt. Framställningen inleds med ett klagörande av Lenins utgångspunkter; ett slags demokratiteorins basala nivå. Därefter ska de tre demokratityper som Lenin oftast nämner, dvs borgerlig demokrati, proletär demokrati och kommunistisk "demokrati", ägnas var sitt avsnitt. Den proletära demokratin ska slutligen preciseras på ett antal punkter, bl a genom konfrontation med några tolkningsförsök.

1. Utgångspunkter för Lenins demokratianalys

Ett första steg i analysen är att söka fastställa grunden för Lenins analys av demokratin. Man finner ganska snart att den omfattar några fundamentala stipulationer, vilka utgör utgångspunkten för hans demokratibegrepp. I princip är det frågan om tre sådana stipulationer. Den första är att Lenin uppfattar demokratin som en statsform (LCW 24:85):

Democracy is a form of the state, one of its varieties. (LCW 25:477)

Genom att knyta demokratin till statsbegreppet placerar Lenin hela problemet i en teoretisk kontext, som ger utomordentliga anknytningspunkter och utvecklingsmöjligheter. Ramen för analysen är därmed naturligt Lenins version av marxistisk statsteori. Ett centralt moment i denna är statens klassaspekt: den är en produkt av klassmotsättningarna och ett instrument att uttrycka dessa: "The state is a machine for the oppression of one class by another". (LCW 29:480). Det ger den andra stipulationen: eftersom demokratin är en stat måste den kunna analyseras i klasstermer:

In the final analysis, every kind of democracy, as political superstructure in general (which must exist until classes have been abolished and a classless society established), serves production and is ultimately determined by the relations of production in a given society. (LCW 32:81)

Det finns exempelvis ett samband mellan kapitalism och borgerlig demokrati. Den sistnämnda är dock bara en av kapitalismens möjliga överbyggnader. I realiteten kan "both capitalism and imperialism develop within the framework of any political form and subordinate them all". (LCW 22:326). Det finns ändå teoretiska samband: "Democracy corresponds to free competition. Political reaction corresponds to monopoly." (LCW 23:43).

Den tredje stipulationen följer då man relaterar demokratin till Lenins historiesyn. Demokratin staten förändras liksom alla överbyggnader när den materiella basen förändras. Av detta framgår att Lenin föreställer sig olika typer av demokrati. Med en annan formulering skulle man kunna uttrycka detta som att demokratin är en form, vars innehåll bestäms av klassförhållandena i samhället (Håkansson 1973:107 ff, jfr LCW 28:268):

(E)ver since the rudiments of democracy first appeared in antiquity, its forms inevitably changed over the centuries as one ruling class replaced another. Democracy assumed different forms and was applied in different

degrees in the ancient republics of Greece, the medieval cities and the advanced capitalist countries. (LCW 28:464)

Lenin säger alltså här att demokratin tillämpats i olika grad: politiska system skulle alltså kunna vara mer eller mindre demokratiska. Slutstationen i den historiska processen är kommunismen. Eftersom staten då försvunnit kan inte heller den speciella statstypen demokrati förekomma (LCW 22:323):

(G)enuinely full democracy, becoming a habit and therefore withering away . . . Full democracy equals no democracy. This is not a paradox but a truth. (Lenin 1972:30)

Den basala nivån i Lenins styrelsedoktrin placerar således demokratin i en teoretisk kontext som erbjuder rika anknytningstillfällen till andra delar av hans politiska teori. Någon utveckling är inte erforderlig här. Sammanfattningsvis kan konstateras, att Lenins demokratianalys tar sin utgångspunkt i tre fundamentala antaganden, nämligen:

- demokratin är en typ av stat
- demokrattypen bestäms av klassförhållandena som bestäms av produktionsrelationerna
- demokratin förändras när klassförhållandena ändras

Det finns ett problem med Lenins sätt att använda termen demokrati som bör uppmärksammas innan analysen går vidare. Ofta använder han inte termen isolerad utan kvalificerar den med uttryck av typen borgerlig, bonde-proletär, proletär eller socialistisk (demokrati). När demokrati förekommer ensam har den vanligen en av följande betydelse:

- demokrati motsvarar den borgerligt-demokratiska staten
- demokrati är en stat med speciella (demokratiska) egenskaper

Då Lenin använder demokrati i betydelsen "borgerlig demokrati" framgår det oftast av kontexten och medför således inte några problem. Det vidare begreppet - "demokrati som en stat med speciella egenskaper" - är besvärligare, eftersom det förefaller implicera att Lenin arbetar med ett generellt demokratibegrepp. Till detta intryck bidrar de många formuleringar i vilka han tillskriver demokratin olika kvaliteter såsom "real democracy", "a type of democracy", "rudiments of de-

mocracy", "genuinely, full democracy", "fuller democracy", "the more developed, the "purer" democracy", "an immense expansion of democracy", "class democracy", "formal democracy", "more complete democracy", "fully, consistent democracy", osv. Han talar också om "democratic measures" och "the bourgeois distortion of democracy".

Kan man mot denna bakgrund konkludera att Lenin hade ett generellt demokratibegrepp – ett begrepp som omfattar vad han själv i polemiskt syfte kallar "'pure" democracy"? Lenin själv tillbakavisar varje antydning i den vägen. Hela tanken på en "ren" demokrati, som är losskopplad från varje social kontext, ser han som ett politiskt inlägg i syfte att dölja demokratins sociala underlag och därmed bedra arbetarna. Det finns på denna punkt, hävdar Lenin, en skillnad mellan liberaler och marxister: medan liberalen finner det naturligt att tala om demokrati i allmänhet, glömmar marxisten aldrig att tillfoga: "demokrati – för vilken klass". (LCW 28:235, 242, 457 ff):

It is sheer mockery of the working and exploited people to speak of pure democracy, of democracy in general, of equality, freedom and universal rights when the workers and all working people are ill-fed, ill-clad, ruined and worn out (- - -). (LCW 28:369).

Huruvida Lenin ändå utgår från ett slags allmänt demokratibegrepp (dvs att alla typer av demokrati har gemensamma karakteristika) ska undersökas i det följande. Analysen förutsätter att olika demokrati typer tas upp. Vilka som i så fall bör vara aktuella framgår av en uppräknig av den historiska processens stadier:

The dialectic (course) of development is as follows: from absolutism to bourgeois democracy; from bourgeois democracy to proletarian democracy; from proletarian democracy to none at all. (Lenin 1972:25)

Givna analysobjekt är således borgerlig demokrati och proletär demokrati (jfr LCW 28:242). Det som i citatet kallas "none at all" syftar på styrelse-systemet under kommunismen. Lenins vision av detta kommer också att kort beröras.

2. Borgerlig demokrati

Om man på ett adekvat sätt ska kunna återge Lenins inställning till liberal demokrati kan en differentiering på några olika nivåer vara till god hjälp. Den första nivån gäller Lenins praktiskt-politiska inställning till liberal demokrati, den

andra omfattar hans värdering av de liberala politiska systemen runtom i världen och den tredje, slutligen, utgörs av hans mera principiella värderingar av den liberala demokratin.

Förekommer liberal demokrati i Lenins mål-hierarki? Det gör den faktiskt redan i mitten av 1890-talet (LCW 1:290 f, 2:96 f, jfr Pipes 1968:39, Harding 1977:127 ff). En av socialdemokratins viktiga uppgifter var just att störta autokratin och ersätta den med en borgerlig demokrati. Lenins värdering av demokratin är emellertid helt instrumentell. För proletariatet är kampen "for political liberty and a democratic republic in a bourgeois society /---/ only one of the necessary stages in the struggle for the social revolution which will overthrow the bourgeois system". (LCW 8:24, jfr 8:566, 396, 9:23). Proletariatet behöver demokratin för att kunna besegra bourgeoisin, gripa den politiska makten och upprätta ett socialistiskt samhälle. (LCW 4:265). Mot denna bakgrund är det inte svårt att förutse hur långt Lenins entusiasm för upprättandet av en borgerlig republik sträcker sig. Efter februarirevolutionen avtar den mycket hastigt eftersom demokratin nu är över-spelad som politiskt vapen:

Until the revolution transcended the limits of the bourgeois system, we were for democracy; but as soon as we saw the first signs of socialism in the progress of the revolution, we took a firm and resolute stand for the dictatorship of the proletariat. (LCW 26:473)

Hur värderar Lenin de liberala demokratierna, som faktiskt förekommer i sinne världen? Också här finns en utveckling. Särskilt under ett tidigare skede förefaller han positiv (jfr LCW 15:186, 19:91, 25:237). Man måste då beakta att Lenin har den tsaristiska autokratin som omedelbart jämförelseobjekt. Efterhand som hans imperialismanalyser tränger igenom denna värdering blir skildringarna av de stora, borgerliga demokratierna mindre positiva. (Silverman 1972:12 f).

Dessa Lenins konkreta ställningstaganden till verkliga system påverkar (eller har kanske påverkats av) den teoretiska analysen. Krupskaja påstår att det från 1908 – under reaktionsperioden efter några intensiva revolutionsår – framstår allt klarare för Lenin, att den demokratiska republiken var "ett jämfört med tsarismen mer förfinat, men dock utan tvivel instrument för förslavande av de arbetande massorna". (Krupskaja 1976:183).

De frågor som ska tas upp i diskussionen av Lenins mera generella värdering av den borgerliga

demokratin är dels hur han värderar den, dels på vilka grunder hans bedömningar vilar. Till en början ska konstateras att Lenin mycket ofta balanserar positiva och negativa omdömen om den liberala demokratin mot varandra. Några exempel ska få illustrera detta:

Capitalism in general, and imperialism in particular, turn democracy into an illusion – though at the same time capitalism engenders democratic aspirations in the masses, creates democratic institutions, aggravates the antagonism between imperialism's denial of democracy and the mass striving for democracy. (LCW 23:24 f)

Bourgeois democracy, which is invaluable in educating the proletariat and training it for the struggle, is always narrow, hypocritical, spurious and false; it always remains democracy for the rich and a swindle for the poor. (LCW 28:108)

All "democracy" consists in the proclamation and realisation of "rights" which under capitalism are realisable only to a very small degree and only relatively. But without the proclamation of these rights, without a struggle to introduce them now, immediately, without training the masses in the spirit of this struggle, socialism is impossible. (LCW 23:74)

Alla de negativa punkterna handlar om att demokratin är formell, illusorisk, falsk osv. Vad innebär detta mera konkret? Om man anknyter resonemanget till Lenins grundläggande stipulationer är det inte svårt att förstå hans reaktion: "Capitalism and bourgeois democracy are wage-slavery". (LCW 29:517). Den borgerliga demokratin är helt enkelt ett instrument för bourgeoisins förtryck av proletariatet (LCW 28:107):

(This democracy is always hemmed in by the narrow limits set by capitalist exploitation, and consequently always remains, in effect, a democracy for the minority, only for the propertied classes, only for the rich. Freedom in capitalist society always remains about the same as it was in the ancient Greek republics: freedom for the slave-owners. (LCW 25:465)

Lenin konkretiserar de uttryck bourgeoisins förtryck tar sig inom demokratins ram. Sålunda begränsas rösträtten (kvinnorna får inte rätt att välja och censusregler utestänger de fattiga), de representativa församlingarna har ett arbetssätt, som försvårar proletärt inflytande, församlingsfriheten saknar – liksom alla andra formellt proklamerade rättigheter – en materiell grund (de fattiga får inte använda de offentliga lokalerna för sina möten), pressen är rent kapitalistiskt organiserad osv. (LCW 25:466, 28:244 ff).

En annan punkt är att demokratin (eller den borgerliga republiken som Lenin ofta kallar den) är det bästa tänkbara skal för kapitalismen. Demokratin tillåter kapitalismen att etablera sin makt så säkert, att den överhuvudtaget inte berörs av förändringar beträffande personer, partier eller institutioner (LCW 25:398).

Det finns dock egenskaper hos den liberala demokratin som Lenin uppfattar positivt. Den viktigaste är kanske rollen som uppfostrare och utbildare av proletariatet (LCW 11:277, 24:181). Utan de erfarenheter och kunskaper, som den mångsidiga, konsekventa och revolutionära kampen för demokratin ger, är det helt enkelt inte möjligt för proletariatet att besegra bourgeoisin. Inte heller kan proletariatet överta kapitalismens institutioner, såsom bankerna, utan en föregående demokratisk skolning. (LCW 22:144, 23:25). Demokratin är ett nödvändigt steg för att proletariatet ska kunna överta makten (LCW 29:106, 486).

En annan fördel med den borgerliga demokratin har att göra med dess "avslöjande" natur. Republiken är ju det politiska system, som omedelbart föregår proletariatets diktatur (LCW 25:450, jfr 15:36 f). Under sitt allra sista skede har den egenskaper, som verkar direkt befordrande på den socialistiska revolutionen:

Marxists have always maintained that the more developed, the "purer" democracy is, the more naked, acute and merciless the class struggle becomes, and the "purer" the capitalist oppression and bourgeois dictatorship. (LCW 28:461)

Demokratin avskaffar således inte klassförtrycket, utan gör det tvärtom mera öppet, direkt, omfattande och uttalat, och det är precis vad Lenin önskar: "The more democratic the system of government, the clearer will the workers see that the root evil is capitalism, not lack of rights". (LCW 23:73). I denna situation har de arbetande massorna bara ett alternativ, nämligen att störta förtryckarna och upprätta proletariatets diktatur. (LCW 28:463, 25:466 f).

Den borgerliga demokratin är således nödvändig för proletariatet: "There is no other path. There is no other way out. Marxism, just as life itself, knows no other way out." (LCW 23:27). Jämfört med tidigare historiska stadier med politiska system som tsarism, monarkism och absolutism innebär demokratin en väldig förbättring (LCW 29:486, 517, 28:459, 242). Samtidigt måste man inse att demokratin är begränsad i sin använd-

barhet och nödvändighet (LCW 28:188). Den har en bestämd funktion i historien och när den fyllt denna måste den överges av revolutionsrörelsen:

Democracy is of enormous importance to the working class in its struggle against the capitalists for its emancipation. But democracy is by no means a boundary not to be overstepped; it is only one of the stages on the road from feudalism to capitalism, and from capitalism to communism. (LCW 25:476)

Ibland möter man i forskningen om Lenin uppfattningen att Lenin har en motsägelsefull syn på den borgerliga demokratin. Man hävdar att han tillskriver den positiva och negativa egenskaper, vilka inte är förenliga med varandra (jfr Liebman 1975:428). Denna kritik förefaller föga berättigad. Vad Lenin med sådan kraft förfäktar är att arbetarna ska dra mesta möjliga fördel av den borgerliga demokratin men aldrig för ett ögonblick glömma dess historiskt bestämda, begränsade karaktär. (LCW 28:369, 482 ff). Lenin har en renodlat instrumentell värdering av den borgerliga demokratin: "That democracy has real value for us which serves the exploited, the underprivileged". (LCW 30:42).

3. Proletärt maktövertagande och proletär makt

För en bedömning av den proletära demokratin är själva övergången från borgerlig demokrati av betydelse. Formeln är att proletariatet tar den politiska makten och upprättar proletariatets diktatur. Totalt innebär det en skärpning av klasskampen till ett akut krig (jfr LCW 30:95 ff). Detta maktövertagande kan inte enligt Lenins uppfattning ske genom fredliga, parlamentariska medel (jfr dock övervägandena i LCW 23:69). Huruvida proletariatet kan gripa makten även om det inte är i majoritet är en mera intrikat fråga, som i hög grad är relevant för bedömningar av den proletära demokratin. Lenins synpunkter på majoriteten i revolutionen ska därför inledningsvis relateras.

När Lenin i maj 1917 diskuterar det kommande maktövertagandet hävdar han att det bara är drömmare och ränksmidare (han nämner här Blanqui) som tror att en minoritet kan tvinga sin vilja på en majoritet. Utan majoritetens stöd kan en aldrig så skicklig och revolutionär minoritet inte ta makten. (LCW 41:433, jfr 24:40). När han vid senare tillfällen tar upp saken, (framför allt sker det i samband med tredje internationalen 1919–20) har han modifierat sin tidigare ståndpunkt. Han argumenterar nu för att proletariatet först ska störta bourgeoisin, bryta kapitalets makt

och krossa den borgerliga statsapparaten. Därefter kan det vinna över massorna på sin sida (LCW 30:95 ff, 262 ff, 267, 273, 59 ff, 31:51, 188). Vad detta exakt innebär är inte lätt att avgöra. Lenin förkastar nämligen konsekvent alla kupprevolutioner – vad han kallar Blanquism. Möjligen tror han på något slags stöd eller åtminstone inte något aktivt motstånd från massorna. Följande citat illustrerar på ett klart sätt vilken typ av överväganden det är frågan om:

To throw only the vanguard into the decisive battle, before the entire class, the broad masses, have taken up a position either of direct support for the vanguard, or at least of sympathetic neutrality towards it and of precluded support for the enemy, would be, not merely foolish but criminal. (LCW 31:92 f)

Lenin framför således lite olika uppfattningar om revolution och majoritet vid olika tillfällen. Av allt att döma är han mera majoritetsinriktad när han före oktoberrevolutionen argumenterar för en rysk revolution, än när han några år senare diskuterar revolutionär strategi inför tredje internationalen. Skillnaden är dock inte stor. I sin kritiska granskning av revolutionen skriver Rosa Luxemburg träffande att Lenin syftade "inte genom en majoritet till revolutionär taktik, utan genom en revolutionär taktik till en majoritet". (Luxemburg 1940:15). Vad som är fullkomligt klart är att Lenin inte bryr sig om "formella" majoriteter utan kräver "reell" majoritet. Det framgår mycket klart av hans argumentation kring upplösningen av den konstituerande församlingen i januari 1918 (jfr Cliff 1978:29 ff).

Nästa fråga är hur Lenin ser den proletära makten ur demokratisynvinkel. Det råder inte någon tvekan om att han uppfattar proletariatets diktatur som demokratisk. Särskilt klart framstår detta då han jämför med den borgerliga demokratin:

Proletarian democracy is a million times more democratic than any bourgeois democracy; Soviet power is a million times more democratic than the most democratic bourgeois republic. (LCW 28:248)

Vad är det som karakteriserar denna proletära demokrati? Liksom den borgerliga demokratin är den proletära en stat, men denna är demokratisk på ett alldeles nytt sätt:

Democracy for the vast majority of the people, and suppression by force, i e, exclusion from democracy, of the exploiters and oppressors of the people – this is the

change democracy undergoes during the *transition* from capitalism to communism. (LCW 25:467)

I den nya staten omfattar således demokratin den överväldigande delen av befolkningen, medan den exploaterande minoriteten är utesluten. I jämförelse med borgerlig demokrati föreligger här en kvantitativ skillnad till fördel för den proletära demokratin. Det finns emellertid också kvalitativa olikheter, vilket får Lenin att tala om en nykonstruktion. Var förebilden till denna står att finna, ger Lenin en tydlig fingervisning om:

We have arrived at a type of democracy that has never existed anywhere in Western Europe. It has its prototype only in the Paris Commune, and Engels said with regard to the Paris Commune that it was not a state in the proper sense of the word. (LCW 27:126)

Den proletära staten är således till den grad demokratisk, att Lenin inte vill beteckna den som stat i egentlig mening. Han motiverar detta omdöme med att arbetarna övertagit själva statsadministrationen, och att den speciella apparaten för våldsutövning håller på att försvinna. Att beteckningen stat fortfarande är relevant beror på att det fortfarande förekommer förtryck, nämligen av det gamla samhällets exploatörer. (LCW 28:108). Även i andra avseenden kommer den proletära staten att skilja sig från den borgerliga. Det gäller i hög grad demokratins form. Ända sedan antiken har demokratins former växlat när den ena härskande klassen avlöst den andra:

It would be sheer nonsense to think that the most profound revolution in human history /---/ could take place within the time-worn framework of the old, bourgeois, parliamentary democracy, without drastic changes, without the creation of new forms of democracy, new institutions that embody the new conditions for applying democracy, etc. (LCW 28:464).

Närmare beskrivningar av hur han tänker sig systemet presenterar Lenin främst i *The State and Revolution*. Den gamla statsapparaten med polis, militär och byråkrati ska ersättas med självstyrande massorganisationer av arbetare utan någon uppdelning på lagstiftande och verkställande funktioner. Alla ämbetsmän är valda och kan när som helst avsättas. De får inte ha högre lön än en genomsnittlig arbetarlön. Dessa bidrag från pariskommunen kompletterar Lenin med de ryskfödda sovjeterna, vilka passar väl in i systemet.

Det ska ännu en gång betonas att det är Lenins *norm* för demokratin som analyseras här och inte det styrelsesystem, som faktiskt fanns i Ryssland. Det förekom tidigt kritik mot Lenins sätt att *utöva* demokrati. Sådan kritik kom också från kretsar som inte stod så långt från bolsjevismen – man kan peka på Martov och Luxemburg. Martov tillbakavisar t ex våren 1918 parallellen med pariskommunen med motiveringen att kommunarderna inte berövade någon rösträtten och att det i Paris inte förekommit majoritetsterror mot en minoritet. Inte heller menar Martov att sovjetsystemet tål att jämföras med det parlamentariska: valen till sovjeterna var varken direkta eller ens alltid hemliga. Inte heller byggde de på allmän och lika rösträtt (jfr Getzler 1967:174). Hur verkligheten i den proletära demokratin var – de av Lenins skrifter i ämnet som kommer före oktoberrevolutionen har ingen sådan verklighet att referera till – spelar inte någon roll för det problem som behandlas här.

4. Proletär och borgerlig demokrati

Eftersom Lenins bild av den proletära demokratin väsentligen växer fram i polemik med andra demokratiska inriktningar bör en jämförelse med dessa kunna medverka till att kasta ljus över den proletära demokratins konstruktioner. Lenin använder sig för övrigt inte sällan direkt av denna jämförelseteknik (Lenin 1972:66, LCW 27:272). Som instrument för att strukturera analysen ska några hypoteser användas. Dessa ska formuleras med hjälp av Sartoris analys av Lenins demokratibegrepp i hans klassiska studie *Democratic Theory*. Att just denna valts beror på att den spelat en stor roll i västerländsk demokratidebatt och att dess tolkning av Lenins demokratiuppfattning accepteras av åtskilliga forskare (jfr t ex Holden 1975:chap. 2).

Det är alldeles uppenbart att Sartori har en annan målsättning med sin Leninanalys än undersökningen här. Istället för att söka rekonstruera Lenins demokratibegrepp för att finna en eventuell helhet söker Sartori, som det förefaller, primärt påvisa mångtydigheter och inkonsekvenser i Lenins text. Han lyckas tvivelsutan påvisa oklarheter, något som inte är så märkvärdigt med tanke på de egenheter i framställningssättet som kännetecknar Lenins arbeten.

Sartoris substantiella slutsatser är emellertid av större intresse. Hans huvudtes är att Lenin, då denne ska karakterisera den proletära demokratin, med förkärlek griper till egenskaper som brukar

användas som kriterier även i liberal demokratidoktrin. Som exempel på sådana kriterier kan nämnas likhets- och majoritetsprincipen. Av detta (och av avsaknaden av mera speciellt proletära demokratikriterier) konkluderar Sartori, att Lenin knyter sitt demokratibegrepp för proletariatets diktatur till dess "traditional bourgeois connotations". Dessutom menar Sartori att det uppstår problem därför att Lenin beskriver demokratin som en stat och därför att han anser att den ena staten är den andra lik. Tillsammans gör dessa båda punkter att Lenins demokratianalys hamnar i olösliga svårigheter (Sartori 1965:422 ff). Sartoris kritik kan således sammanfattas enligt följande:

- Lenin beskriver demokratin som en stat och han tillskriver inte staten någon annan funktion än att vara instrument för klassförtryck
- Lenin tillskriver borgerlig och proletär demokrati samma egenskaper.

Frågan är om dessa båda påståenden verkligen är riktiga. Man kan nämligen enkelt visa att redan *The State and Revolution*, som är Sartoris enda källa, har formuleringar som indikerar en avsevärt högre grad av inre konsekvens än vad han menar sig finna i sin undersökning. Detta ska provas mera ingående. Dessförinnan ska emellertid framhållas, att Lenin otvivelaktigt har en benägenhet till paradoxala formuleringar, något som väl har sin grund i hans dialektiska synsätt. Som exempel kan man nämna uttalanden såsom "Full democracy equals no democracy" (Lenin 1972:30) och "the interesting boundary line at which consistent democracy, on the one hand, is transformed into socialism and, on the other, demands socialism". (LCW 25:457).

Bedömningar och tolkningar av Lenins arbeten är starkt beroende av vilken grad av tolerans läsaren har inför sådana uttryckssätt. Buber hävdar t ex att formuleringen "So long as there is a state there is no freedom. Once there is freedom there will be no more state" skymmer bort den huvudsakliga uppgiften, nämligen att testa dag för dag vilken maximal grad av frihet som kan uppnås och att dra praktiska slutsatser utifrån detta (Buber 1949:104). Även om det finns all anledning att beakta Bubers observation har Aptheker sannolikt rätt när han om liknande Leninuttalanden påstår att "(t)he ambiguity is more apparent than real" (Aptheker 1965:18).

Eftersom Lenin aldrig presterat någon precis och uttömmande definition av begreppet *proletär (so-*

cialistisk) demokrati syftar analysen nedan till ett rekonstruktionsförsök. Detta ska utgå från följande två hypoteser, vilka formulerats i polemik med Sartoris slutsatser:

- Lenin tillskriver staten flera funktioner än klassförtryck vilket ger utrymme för flera demokratiegenskaper
- Lenin skiljer på formell och reell demokrati. Han menar därvid att den borgerliga tenderar att vara formell och den proletära reell (jfr Trotsky 1971, Håkansson 1973:350 f).

Skulle dessa båda hypoteser bekräftas bortfaller grunden för Sartoris antagande att Lenins demokratibegrepp innehåller olösliga motsättningar. Samtidigt ska undersökningen förmedla det material som erfordras för rekonstruktionen av begreppet.

4.1 Statsfunktionerna

Att den proletära staten i Lenins version har en rad funktioner som går långt utöver klassförtryck råder det inte någon tvekan om (jfr t ex LCW 25:408 f, 29:388, 31:185 f). Huruvida våldsfunktionen dominerar eller inte kan vara svårt att avgöra. Som man kan förvänta sig brukar sovjetiska författare framhålla att våldet inte är den huvudsakliga funktionen (se t ex Chekarin 1977:33). Det är lätt att finna exempel på andra funktioner. Under diktaturen behöver proletariatet staten både för att krossa exploatörernas motstånd och för att leda massorna vid organiserandet av en socialistisk ekonomi. Utmärkande för den proletära staten under socialismen är att den skyddar det gemensamma ägandet av produktionsmedlen, och att den garanterar jämlikheten i arbetet och i fördelningen av produktionen (LCW 25:467). I en plan för en artikel om statens roll från 1916 räknar Lenin upp ett antal funktioner för proletariatets diktatur. Bland dessa finns "Introduction and defence of democracy" (Lenin 1972:108).

Det är inte fullt så enkelt att finna textbelägg på att Lenin tillskriver även den borgerliga demokratin andra funktioner än våld. Någon gång nämner han emellertid sådana, och följande citat ger en god bild av vad Lenin därvid föreställer sig:

Democracy is a form of the state, one of its varieties. Consequently, like every state, it represents, on the one hand, the organised, systematic use of force against persons; but, on the other hand, it signifies the formal recognition of equality of citizens, the equal right of

all to determine the structure of, and to administer, the state. (LCW 25:477)

Lenins uppskattning av den borgerliga staten är, som framgått av resonemanget ovan, lite kluven. Han erkänner emellertid att den omfattar ett antal formella rättigheter. Sartoris generella påstående att Lenin alltid ser staten enbart som ett våldsinstrument, och att den ena staten är den andra lik (Sartori 1965:426) är således direkt felaktigt. Till yttermera visso stöder han sitt påstående på citatet ovan som dels gäller den borgerliga demokratin, och dels nämner flera statsfunktioner (när Sartori använder citatet stympar han det så att den andra delen, from "but, on the other hand", plus uttrycket "on the one hand", skärs bort). Därmed går det inte att som Sartori hänföra eventuella problem hos Lenins demokratibegrepp till hans statsupfattning.

4.2 Formellt och reellt i demokratin

Nästa fråga är om Lenin ser skillnaden mellan formellt och reellt som konstituerande för borgerlig respektive proletär demokrati. Har med andra ord Sartori rätt när han påstår att Lenin bara övertar den liberala demokratins kriterier?

Det är utan tvekan så att Lenin menar att de pompöst deklarerade demokratiska rättigheterna aldrig får något reellt innehåll i det borgerliga samhället (LCW 29:109 f). Istället driver kapitalisterna med hjälp av allehanda knep bort folket från administrativt arbete, pressfrihet, församlingsfrihet osv (LCW 28:247).

I det proletära samhället får de demokratikriterier som formellt förekommer i det borgerliga samhället en ny innebörd, som Lenin beskriver med uttrycket: "Fewer empty phrases, and more substance". (LCW 27:135). Med den dialektiska formel som Lenin ibland använder innebär det att "quantity turns into quality" (LCW 25:477). Det förekommer också att han direkt pekar på dimensionen formell-reell som huvudskillnaden mellan de båda demokratityperna:

Proletarian dictatorship is the sole step to equality and democracy *in practice*, not on paper, but in life, not in political phrase-mongering, but in economic reality. (LCW 30:57)

Detta ska utvecklas genom en undersökning av hur Lenin behandlar några demokratikriterier. Eftersom han ofta tar upp skillnader mellan borgerlig och proletär demokrati finns det ett omfattande material i hans texter. Frågan är bara vil-

ka kriterier som är viktigast i meningen att de bäst belyser Lenins demokratibegrepp. Några uttalanden ska bilda grund för texturvalet. I utkastet till vad som avsågs som ett större arbete om proletariatets diktatur uppger Lenin att han vill analysera *frihet* (för vem och för vad?), *likhet* (mellan vilka och i vad?) och *majoritetsbeslut* under verklig frihet och likhet. (LCW 30:99 ff, jfr 29:350 ff). I en beskrivning av proletariatets diktatur från 1916 skriver Lenin att den innebär "full development of democracy, i e, the genuinely equal and genuinely universal participation of the *entire* mass of the population in all *state* affairs and in all the complex problems of abolishing capitalism". (LCW 23:25). Mot bakgrund av dessa uttalanden förefaller det naturligt att undersöka Lenins beskrivning av likhet (jämlighet), frihet, deltagande och majoritetsbeslut.

JÄMLIKHET. Lenin föreställer sig likhet på flera olika nivåer vilka har ett nära samband med varandra. En klar avgränsning erbjuder följande citat:

By political equality Social-Democrats mean *equal rights*, and by economic equality /---/ they mean the *abolition of classes*. As for establishing human equality in the sense of equality of strength and abilities (physical and mental), socialists do not even think of such things. (LCW 20:145).

För den borgerliga demokratin är likheten också fundamental: "Democracy means equality. /---/ But democracy means only *formal* equality". (LCW 25:476 f). Någon verklig jämlikhet är nämligen inte möjlig förrän en klass' exploatering av andra klasser har upphört: "The exploiter and the exploited cannot be equal." (LCW 28:252, 249 f, 368 ff). Först med sovjetssystemet introduceras "real democracy, i e, the real equality of all working people" samtidigt som exploatörerna fråntas sina rättigheter (LCW 29:107).

Hur mäter man reell jämlikhet i ett samhälle? Den måttstock Lenin använder är klasskampen. Det innebär att "equality is a deception if it runs counter to the emancipation of labour from the yoke of capital." (LCW 29:357). Därmed är den djupare innebörden av begreppet likhet klar:

The great significance of the proletariat's struggle for equality and of equality as a slogan will be clear if we correctly interpret it as meaning the abolition of *classes*. (LCW 25:476 f)

Med socialismen följer likhet mellan människorna i relation till produktionsmedlen. Småningom leder detta till verklig likhet, nämligen när den kommunistiska fördelningsprincipen "åt envar efter hans behov" har realiserats. När man nått dit råder en så hög grad av likhet mellan samhällsmedlemmarna att staten-demokratien blivit överflödigt och vissnar bort (LCW 25:477, 29:358 f).

På åtskilliga punkter inträder likhet långt innan kommunismen aktualiserats. Jämlikhet oberoende av kön, religion, ras och nationalitet, som alltid har utlovats men aldrig realiserats i den borgerliga demokratien, har givits omedelbar och fullständig verkan i sovjetsystemet (LCW 28:465). På andra områden kan brister i likhet kvarstå långt efter det proletära maktövertagandet. De gamla exploatörerna kan nämligen behålla ett visst övertag genom sina förbindelser, pengar, kunskaper osv. Inte minst är exploatörernas internationella kontakter betydelsefulla i detta sammanhang (LCW 28:253).

Lenin för en aktiv utjämningspolitik i det proletära samhället. Det gäller t ex kvinnans jämlikhet med mannen som Lenin har anledning att ta upp vid åtskilliga tillfällen (jfr LCW 30:41, 44). En mekanism av speciellt intresse, eftersom Lenin fäster så stor vikt vid den, är strävandena att reducera ämbetsmannalönerna till en genomsnittlig arbetarlön: "This shows more clearly than anything else the *turn* from bourgeois to proletarian democracy /---/." (LCW 25:425). Denna löneutjämningspolitik gäller också statens allra högsta ämbetsmän – folkkommissarierna. I vissa fall måste man göra undantag från principen, t ex då det gäller att anställa borgerliga specialister. Lenin noterar dessa undantag som beklagliga men nödvändiga avsteg från pariskommunens principer (LCW 27:248 ff).

Vilken roll bör jämlikheten spela i den proletära demokratien? För Lenin är den av allt att döma en nödvändig förutsättning för en fungerande, reell demokrati. Någon jämlikhet i meningen att politiska rättigheter är lika för alla är inte möjlig förrän ekonomisk likhet har uppnåtts. Det sistnämnda kan inte ske förrän klasserna försvunnit. Man bör notera att Lenin inte ser likhet som något statiskt eller något som direkt realiserar sig i och med det proletära maktövertagandet. Han menar dock att detta medför en övergång från rent formell likhet till en likhet med större innehåll. Efterhand ökar likheten för att bli absolut i det kommunistiska samhället där klasserna försvunnit.

FRIHET. Lenin presenterar sitt frihetsbegrepp i ett tidsperspektiv som anknyter till hans syn på demokratin överhuvudtaget: "So long as the state exists there is no freedom. When there is freedom, there will be no state." (LCW 25:473). Frihet är på något sätt både en förutsättning för och en effekt av demokratin: 'where there is no "freedom", there is of course, no democracy' och "as soon as it becomes possible to speak of freedom the state as such ceases to exist". (LCW 25:467). Det kan inte förekomma någon frihet och demokrati om det finns våld och förtryck (LCW 25:467). Följden av detta är att den borgerliga friheten, som ska existera i ett samhälle med privategendom, bara är formell frihet – en frihet på papperet (LCW 29:353).

Folkets frihet kan realiserar sig fullt och helt endast när all statsmakt tillhör folket (LCW 10:384). Det gäller således under proletariatets diktatur. Dock förekommer frihetsinskränkningar även där. En frihet som innebär rätt att försvara kapitalismen ska undertryckas. Proletariatet har rätt att kritisera, men det bör tänka på innehållet i sin kritik (LCW 29:511, 31:425, jfr Schapiro 1955: passim). Framför allt kan inte kapitalisterna tillåtas frihet:

We say that to grant freedom of assembly to the capitalists would be a heinous crime against the working people; it would mean freedom of assembly for counterrevolutionaries. (LCW 29:354).

Lenin menar det vara absurt att bevilja motståndarna frihet då de slåss för att återvinna sina privilegier (LCW 28:460 ff, 29:354). Grundidén är ett instrumentellt frihetsbegrepp: "if freedom runs counter to the emancipation of labour from the yoke of capital, it is a deception." (LCW 29:351) något som han förstärker till: "all freedom is deception if it is not subordinated to the task of emancipating labour from the yoke of capital". (LCW 29:354). Begreppets verkningssområde är därmed avgränsat:

"Liberties" and democracy *not* for all, but *for* the working and exploited masses, to emancipate them from exploitation (LCW 27:155).

Den argumentation Lenin för kring frihetsbegreppet beskriver en utveckling, som innebär en skärpning för proletariatet från våren 1918. Att inbördeskriget innebar de facto-begränsningar är väl nästan självklart, och de följes senare av ideologiskt motiverade inskränkningar såsom förbudet mot fraktionsbildning inom partiet.

Hur föreställer sig Lenin att friheterna skulle utformas under proletariats diktatur? Vid den sjunde partikongressen i mars 1918 beskriver han hur han föreställer sig verkligheten bakom frihetsdeklarationerna under proletariats diktatur jämförd med motsvarande förhållanden i den borgerliga republiken:

(C)hief stress is shifted from formal recognition of liberties (such as existed under bourgeois parliamentarism) to actually ensuring the enjoyment of liberties by the working people who are overthrowing the exploiters, e.g. from recognition of freedom of assembly to the handing over of all the best halls and premises to the workers, from recognition of freedom of speech to the handing over of all the best printing presses to the workers, and so forth. (LCW 27:155)

I det socialistiska samhället blir pressfrihet, mötesfrihet osv – "without which democracy is a fraud" – en realitet; det är i största korthet Lenins bild av den förändring som friheterna genomgår från kapitalism till socialism (LCW 28:248). Han genomgår noggrant innehållet i denna utveckling. Mötesfriheten är således inte mer än en tom fras så länge bourgeoisin har alla de bästa offentliga och privata möteslokaler, så länge det är den enda klass som har tid att mötas, och så länge bara dess möten skyddas av den borgerliga maktmaskinen (LCW 28:460). I det nya samhället är det proletariatet som ska ha den fördelaktiga positionen. På motsvarande sätt är pressfriheten bara ett tomt ord så länge bourgeoisin har möjlighet att utnyttja den (LCW 28:460 f, jfr 25:379 ff):

All over the world, wherever there are capitalists, freedom of the press means freedom to buy up newspapers, to buy writers, to bribe, buy and fake "public opinion" for the benefit of the bourgeoisie. (LCW 32:505)

Det materiella fundamentet manifesterat i ägandeförhållandena är det avgörande problemet: "The issue is not "freedom of the press" but the exploiters' sacrosanct ownership of the printing presses and stocks of newsprint they have seized." (LCW 25:382). Pressfriheten får ett reellt innehåll först under proletariats och böndernas styrelse då pressen befriats från kapitalisternas förtryck och det upprättats offentligt ägda pappersfabriker och tryckpressar (LCW 26:283).

Sammanfattningsvis kan man konstatera, att den genomgående tanken hos Lenin är att det inte kan förekomma någon verklig frihet i ett klassamhälle. Därför är friheten i det borgerliga

samhället bara formell. Först med den proletära revolutionen skapas förutsättningar för reell frihet. Friheten gäller emellertid bara de arbetande massorna och inte kapitalisterna.

DELTAGANDE. När Lenin uppfattar den proletära demokratin som avsevärt mera demokratisk än den borgerliga, har han bl a det ökade politiska deltagandet som ett viktigt kriterium. Han gör en direkt jämförelse mellan de båda systemen på denna punkt och menar sig kunna sammanfatta:

The old, i.e., bourgeois, democracy and the parliamentary system were so organised that it was the mass of working people who were kept farthest away from the machinery of government. Soviet power, i.e., the dictatorship of the proletariat, on the other hand, is so organised as to bring the working people close to the machinery of government. (LCW 28:465 f)

I en karakteristik av den proletära demokratin från våren 1918 hävdar Lenin att den på väsentliga punkter korrigerat den borgerliga demokratins förvrängningar. De tre exemplifieringar han gör gäller samtliga deltagandeaspekten:

The socialist character of Soviet, i.e., proletarian democracy, as concretely applied today, lies first in the fact that the electors are the working and exploited people; the bourgeoisie is excluded. Secondly, it lies in the fact that all bureaucratic formalities and restrictions of elections are abolished; the people themselves determine the order and time of elections, and are completely free to recall any elected person. Thirdly, it lies in the creation of the best mass organisation of the vanguard of the working people, i.e., the proletariat engaged in large-scale industry, which enables it to lead the vast mass of the exploited, to draw them into independent political life, to educate them politically by their own experience; therefore for the first time a start is made by the entire population in learning the art of administration, and in beginning to administer. (LCW 27:272)

Proletariats diktatur beskrivs som en väldig expansion av demokratin, "which for the first time becomes democracy for the poor, democracy for the people, and not democracy for the moneybags". (LCW 25:466, jfr 28:247, 29:312). Allt fler människor och områden dras in i det politiska beslutsfattandet, som kommer att omfatta "the genuinely equal and genuinely universal participation of the entire mass of the population in all state affairs and in all the complex problems of abolishing capitalism." (LCW 23:25). Avgörande är således att alla dras in i beslutsfattandet i alla områden av samhällslivet (LCW 25:477). Det ska

generellt vara ett närmare samband mellan massorna och statsapparaten än vad som varit fallet under tidigare regimer (LCW 27:154). Särskilt viktigt är att de som förr aldrig fick möjlighet att medverka nu dras in i politiken:

The substance of Soviet government is that the permanent and only foundation of state power, the entire machinery of state, is the mass-scale organisation of the classes oppressed by capitalism /---/. It is the people, who even in the most democratic bourgeois republics, while possessing equal rights by law, have in fact been debarred by thousands of devices and subterfuges from participation in political life and enjoyment of democratic rights and liberties, that are now drawn into constant and unflinching, moreover, decisive, participation in the democratic administration of the state. (LCW 28:465).

Till de grupper som tidigare var uteslutna från politiken hör kvinnorna, och det är därför viktigt att de involveras aktivt i den proletära demokratin (LCW 30:121 ff, 44, 32:161 ff). Kvinnans deltagande är tillika ett instrument i strävandena för att hon ska uppnå jämlikhet med mannen (LCW 30:371).

Två former av politiskt deltagande finner Lenin tydligen särskilt viktiga. Den ena gäller den allmänna rösträtten och till den knutna förhållanden, och den andra rör medborgarnas direkta medverkan i förvaltningen. Var och en av dessa båda former ska kommenteras något mera utförligt.

Lenin uppfattar det folkliga deltagandet i allmänna val som ett av den borgerliga demokratins stora framsteg i förhållande till tidigare styrelsesystem. Sovjetstaten har sedan utvecklat valprincipen ojämförligt längre (LCW 29:108). Principen gäller inte bara parlamentet eller dess motsvarighet utan alla offentliga organ (LCW 25:424). Till detta kommer den nya typ av representation, som skapats av de ryska revolutionerna, nämligen sovjeterna. De har tillkommit på folkets eget initiativ och innebär en ojämförligt högre grad av demokrati än man haft i någon organisation av motsvarande slag någonstans i världen (LCW 26:437, 490): "a new type of state, a new and higher type of democracy" (LCW 28:73). Varför uppfattar Lenin sovjeterna som så överlägsna ur demokratisk synvinkel? Det är kanske främst två skäl han anför: sovjeterna har såväl lagstiftande som verkställande uppgifter och de har en opinionskänslighet som saknar motstycke. Båda omständigheterna har till effekt att väljarinflytandet ökar i jämförelse med det borgerliga parlamentet.

De borgerliga statskonstruktionerna laborerar med funktionsuppdelning mellan olika organ: parlamentet stiftar lagar och förvaltningen verkställer dem. Sovjeterna har båda dessa funktioner (LCW 25:428 f, 42:100). Som Lenin ser det ökar denna sammankoppling folkviljans förmåga till genomslag (LCW 29:108 f, 28:73, 466, 27:212). Det är en mycket viktig punkt för Lenin; i själva verket ett drag som särskiljer proletär demokrati (jfr Lenin 1972:66). Bolsjevikerna ser maktodelningskonstruktioner som ett utflöde av borgerlighet och kapitalism (Morgan 1971:158 f). Det kan nämnas att liknande tankar finns hos jakobinerna och kommunarderna i Paris (Liebman 1975:333).

Orsaken till att Lenin uppfattar sovjeterna som särskilt opinionskänsliga är att han menar att de har en sammansättning, som är ovanligt representativ:

Naturally, therefore, the Soviets, as the organ of the struggle of the oppressed people, reflected and expressed the moods and changes of opinions of these people ever so much more quickly, fully, and faithfully than any other institution (that, incidentally, is one of the reasons why Soviet democracy is the highest type of democracy). (LCW 28:270)

Representativiteten söker man säkra genom allmänna val. Alla byråkratiska ceremonier kring valen är avskaffade: man kan ordna val med korta intervall, folket bestämmer tidpunkten för valen och tillvägagångssättet, och folket kan återkalla mandatet för en representant som inte motsvarar förtroendet (LCW 26:336 f, 338, 27:272, 29:107 f). Helt utan problem är emellertid inte denna folkliga förankring genom utvecklade valprocedurer och förbättrade representationsorgan. Man kan ändå inte koppla bort den allmänna rösträtten från sociala realiteter. Det reella i rösträtten, dess innehåll, bestäms av samhällets klasstruktur. Rösträtten är i sig inte tillräcklig:

Kautsky the historian has never heard that universal suffrage sometimes produces petty-bourgeois, sometimes reactionary and counter-revolutionary parliaments. Kautsky the Marxist historian has never heard that the form of elections, the form of democracy, is one thing, and the class content of the given institution is another. (LCW 28:268 f)

Lenin värderar därför rösträtten i ett politiskt system efter klassförhållandena i det aktuella samhället. Med hänvisning till ett uttryck av Engels ser han den allmänna rösträtten under kapitalis-

men som ett mått på arbetarnas mognad och klass-medvetande. Mer kan den aldrig bli i ett sådant system (Lenin 1972:61).

Lenins starka betonande av medborgardeltagande i förvaltningen har direkt samband med hans antibyråkratiska inställning. I det nya samhället ska det inte finnas någon särskild byråkratisk kast, utan alla ska medverka i förvaltningen. Proletariatets diktatur siktar till att byråkratin ska förstöras fullständigt och att en verklig demokrati för folket ska introduceras (LCW 27:259, 28:247). Målet är att varje arbetande medborgare efter avslutad 8-timmars arbetsdag utan ersättning ska sköta någon form av statsuppgift (LCW 27:273) – med taylorssystemets hjälp ska man t o m kunna uppnå kvoten 6 timmars fysiskt arbete och 4 timmars administration för staten (LCW 42:80). Utan medborgardeltagande går det inte att beseгра byråkratin; deltagandet blir med andra ord ett vapen i kampen mot byråkratin (LCW 29:183). Det arbetande folkets faktiska deltagande i förvaltningen blir en särskiljande kvalitet för den proletära demokratin – i själva verket den enda garantin för dess bestånd (LCW 27:259, 273).

Frågan om direkt kontra indirekt demokrati ska i korthet beröras. Lenin är egentligen inte någon anhängare till direkt, eller som han formulerar det, primitiv demokrati. När han i *What Is To Be Done?* diskuterar frågan i relation till den interna partidemokratin är han – i överensstämmelse med sin allmänna bedömning av situationen – helt avvisande (LCW 5:481 f). Under proletariatets diktatur kan emellertid direkt demokrati vara nödvändig: "for how else can the majority, and then the whole population without exception, proceed to discharge state functions" (LCW 25:425).

Sammanfattningsvis kan man konstatera, att Lenin uppfattar det folkliga deltagandet, manifesterat i allmän rösträtt med obyråkratiska procedurer, opinionskänsliga representationsorgan och utbrett medborgardeltagande i administrationen, som ett viktigt kriterium på proletär demokrati. Klassförhållandena i samhället avgör deltagandets reella innehåll och här skiljer sig borgerligt och proletärt deltagande.

MAJORITETSPRINCIPEN. Lenin ansluter sig i princip till majoritetsprincipen som beslutsregel för demokratin: "Democracy is the rule of the majority". (LCW 25:155). Någon gång formulerar han sin ståndpunkt i negationer: han väntar sig *inte* ett proletärt samhälle där principen om minoritetens underordnade under majoriteten *inte* kommer att observeras – "for democracy means

the recognition of this very principle". Men majoritetsprincipen är inte identisk med demokrati:

Democracy is a *state* which recognises the subordination of the minority to the majority (LCW 25:461).

Lika lite som andra politiska former är majoritetsprincipen oberoende av klassförhållandena i samhället. En teknik kan aldrig, som Lenin ser det, värderas i sig utan måste placeras i sitt sociala sammanhang. Dessutom kan det vara oklart hur den ska tillämpas. Sommaren 1917 diskuterar han i artikeln *Constitutional Illusions* olika villkor för att majoritetsprincipen verkligen ska återge majoritetens vilja (LCW 25:201). Problemet blir naturligtvis akut med upplösningen av den konstituerande församlingen som valts i allmän rösträtt. Senare försöker Lenin återigen resonera fram relevanta majoritetskriterier:

Real life and the history of actual revolutions show that quite often the "sympathy of the majority of the working people" cannot be demonstrated by any elections (to say nothing of elections supervised by the exploiters, with "equality" of exploiters and exploited!) Quite often the "sympathy of the majority of the working people" is demonstrated *not* by elections at all, but by the growth of one of the parties, or by its increased representation in the Soviets, or by the success of a strike which for some reason has acquired enormous significance, or by successes won in civil war, etc. etc. (LCW 30:59)

Som nämnts ovan framför Lenin vid olika tillfällen olika uppfattningar om relationen mellan proletär majoritet och proletär revolution. Vad han då hela tiden talar om är reell majoritet. Formell majoritet finner han mindre intressant:

It would be naive to wait for a "formal" majority for the Bolsheviks. No revolution ever waits for *that*. (LCW 26:21)

Att hävda att det är möjligt att uppnå proletär majoritet under borgerligt styre är ren naivitet eller ett medvetet försök att vilseföra arbetarna (LCW 30:265). I en stat där den politiska makten innehas av en klass, vars intressen sammanfaller med majoritetens vilja, kan staten styras i enlighet med denna. Om så inte är fallet är varje form av majoritet endera bedrägeri eller undertryckande av den verkliga majoriteten (LCW 25:201). Om majoritetsprincipen ska ha någon verklig mening förutsätter den ett samhälle där det råder jämlikhet. Detta är aldrig fallet i ett klassamhälle – minst av allt i det borgerliga (LCW 28:253).

När man räknar samman en majoritet kan prin-

ciperna växla: regeln "en man – en röst" tillämpas inte alltid. Lenins demokratidoktrin berövar ju de tidigare exploatörerna rösträtt och han finner det också naturligt att "(t)he vote of one worker is equal to several peasant votes" (LCW 29:369) under proletariats diktatur.

Slutsatsen av resonemanget är att majoritetsprincipen, om applicerad i en korrekt klassituation, är en viktig beståndsdel i Lenins demokratibegrepp utan att vara direkt konstituerande. Enbart som form är principen av mindre intresse.

Genomgången av de fyra demokratikriterierna bekräftar den uppställda hypotesen: Lenin skiljer mellan formell och reell demokrati och han knyter dessa båda kvaliteter till respektive borgerlig och proletär demokrati. Vad mera är: denna skillnad mellan de båda demokratiformerna är avgörande:

By and large, the difference between bourgeois democracy and parliamentarism on the one hand, and Soviet or proletarian democracy on the other, boils down to this: the centre of gravity of the former is in its solemn and pompous declarations of numerous liberties and rights which the majority of the population, the workers and peasants, cannot enjoy to the full. Proletarian, or Soviet, democracy, on the contrary, has transferred the centre of gravity away from the declaration of rights and liberties for the entire people to the actual participation of none but the working people /---/ in the administration of the state, the actual use of the best buildings and other premises for meetings and congresses, the best printing-works and the biggest warehouses (stocks) of paper for the education of those who were stultified and downtrodden under capitalism, and to providing a real (actual) opportunity for those masses gradually to free themselves from the burden of religious prejudices, etc. etc. (LCW 29:109 f)

All demokrati omfattar proklamerandet och realiserandet av "rättigheter", vilka under kapitalismen är realiserade i mycket liten utsträckning och endast relativt (LCW 23:74). Med den proletära demokratin inträder en stor förändring: den är nämligen "complete, universal, unlimited (quantity is being transformed into quality: the complete democracy is *not the same qualitatively* as incomplete democracy)" (Lenin 1972:66).

Vad är det som avgör om en stat är formellt eller reellt demokratisk? Generellt bestäms demokratis utformning och verkningssätt av klassförhållandena – det är ju en av de stipulationer som ligger till grund för Lenins demokratisyn. Så länge klasser existerar – och det innebär att staten finns eftersom den är en produkt av klassmotsättningarna – kan man bara tala om olika typer av klass-

demokrati (jfr LCW 28:242). Den reella demokratin fordrar klassernas avskaffande:

The proletariat needs the abolition of classes – such is the *real* content of proletarian democracy, of proletarian freedom (freedom *from* the capitalists, from commodity exchange), of proletarian equality (not equality of *classes* /---/). (LCW 29:511)

En klassdemokrati kännetecknas alltid av förtryck. Under den borgerliga demokratin förtrycker den borgerliga minoriteten den stora arbetande majoriteten. Under proletariats diktatur är det majoriteten som förtrycker de gamla förtryckarna. I det ryska fallet medförde detta att exploatörerna utestängdes från medverkan i den proletära demokratin. De var nämligen fortfarande farliga – främst i kraft av sina internationella förbindelser. Proletariats diktatur är alltid nödvändig under den övergångsperiod, som är ett akut krig (LCW 28:250 ff). Eftersom demokratin är en stat och staten en produkt av klassmotsättningarna och ett instrument för klassförtryck måste klassförhållandena avspeglade sig i statens konstruktion. I ett angrepp på "Kautsky & Co" formulerar Lenin problemet enligt följande:

They fail to understand that voting within the bounds, institutions and customs of bourgeois parliamentarism is a *part* of the bourgeois state machinery that has to be broken and smashed from top to bottom *in order* to give effect to the dictatorship of the proletariat, in order to pass from bourgeois democracy to proletarian democracy. (LCW 29:510).

5. Diktatur och demokrati i proletariats diktatur

Med Lenins sätt att uppfatta demokratin måste det vara självklart att det avgörande, om ett system skall kallas demokratiskt eller inte, inte kan vara förekomsten eller avsaknaden av allmän rösträtt. För revolutionens framgång är det viktigare att de som förtryckts kan skydda sig mot sina exploatörer (LCW 28:255). Denna situation bestämmer bolsjevikernas moraliska grundståndpunkt, som tar avstånd från alla "extra-human and extra-class concepts". Istället kan deras position beskrivas på följande sätt:

We say that our morality is entirely subordinated to the interests of the proletariat's class struggle. Our morality stems from the interests of the class struggle of the proletariat. (LCW 31:291)

Kommunistisk moral omfattar således vad som bidrar till att förstöra det gamla samhället och att ena det arbetande folket kring proletariatet för att bygga upp ett nytt kommunistiskt samhälle (LCW 31:293). Denna moral applicerar Lenin också på demokratin, varvid hans slutsats blir:

The revolutionary interest is higher than formal democracy. (LCW 32:55)

Vad Lenin egentligen gör är att prioritera klasskampen före formellt proklamerade demokratiska former, vilka han menar att den liberala demokratin sätter i främsta rummet. Den borgerliga demokratin "refuses to admit that the interests of the proletarian class struggle are supreme." (LCW 28:268). För Lenin är det därför naturligt att deklarerar:

We recognise no freedom, no equality, no labour democracy if it conflicts with the cause of emancipating labour from the yoke of capital. (LCW 29:376)

Graden av demokrati ökar när klassmotsättningarna minskar. Under proletariatets diktatur pågår ett akut klasskrig, varför det inte är helt säkert att demokratin alltid får ett acceptabelt innehåll. Lenin konstaterar t ex hösten 1920 att "(a)t moments when the country is in danger /- - / there can be no freedoms". (LCW 42:209).

Även om Lenin alltså inte accepterar att formell demokrati står i vägen för revolutionens framgång, kan han ändå hävda att verklig demokrati är nödvändig. I en polemik 1916 med meningsmotståndare, som menade att "self-determination is impossible under capitalism and superfluous under socialism", hävdar Lenin att deras ståndpunkt är nonsens ur teoretisk synvinkel och chauvenism från praktisk ståndpunkt:

It fails to appreciate the significance of democracy. For socialism is impossible without democracy because: (1) the proletariat cannot perform the socialist revolution unless it prepares for it by the struggle for democracy; (2) victorious socialism cannot consolidate its victory and bring humanity to the withering away of the state without implementing full democracy. (LCW 23:74)

Med detta kan man uppfatta Lenins instrumentella demokratisyn och positiva uppskattning av verklig demokrati som fria från fundamentala motsägelser. Formell demokrati får inte hindra åtgärder som bidrar till socialismen, verklig demokrati är nödvändig för att uppnå socialism (se också LCW 22:144).

När man ska visa att Lenin inte är någon demokrat går man vanligen till hans uttalanden om diktatur. Termen ingår ju i "proletariatets diktatur" och Lenin för småningom (fr o m våren 1918) ner begreppet på arbetsplatsnivå. Utgångspunkten för hans resonemang är att han inte ser någon motsättning mellan sovjetdemokrati och diktatur. Vad kan han avse med det? Till en början måste man klarlägga hans diktaturbegrepp. På den punkten finns det inga frågetecken. I artikeln *Contribution of History of Dictatorship Question* (oktober 1920) citerar han med instämmande stora avsnitt från en artikel från 1906; däribland en definition av diktatur:

The scientific term "dictatorship" means nothing more nor less than authority untrammled by any laws, absolutely unrestricted by any rules whatever, and based directly on force. (LCW 31:353)

Det förefaller som om Lenin framför allt är inriktad på att förklara närvaron av våld. Under proletariatets diktatur, liksom under alla andra klassregimer, är våldet alldeles självklart. Frågan är bara vem som utövar det. Det proletära våldet skiljer sig från det borgerliga genom att det utövas av en majoritet mot en minoritet (LCW 27:268, 31:347, 351). Någon motsättning mellan proletariatets diktatur och proletär demokrati (som inte gäller för kapitalister och jordägare) är väl inte aktuell på statsnivå, eftersom Lenin med Balibars formulering menar att "*every democracy is a class dictatorship*". (Balibar 1977:70). Lite mer problematiskt är det när Lenin för över problemet på förhållandena på arbetsplatsen. Han formulerar relationerna enligt följande:

Soviet socialist democracy and individual management and dictatorship are in no way contradictory, and /---/ the will of a class may sometimes be carried out by a dictator, who sometimes does more alone and is frequently more necessary. (LCW 30:476)

Det är inte lätt att avgöra vad detta betyder. Att det finns ett klart samband med arbetsdisciplinen är klart, och diskussionen kommer också upp under den allmänna disciplinskärpningen våren 1918. Folket måste "*unquestioningly obey the single will of the leaders of labour*" (LCW 27:269). Det kan gälla någon form av implementeringsdisciplin, som inte ska ersätta men komplettera det arbetande folkets "public meeting" democracy" (LCW 30:476).

Man kan emellertid också se problemet i sammanhang med Lenins idé om demokratin ut-

POLITISKT SYSTEM	BORGERLIG REPUBLIK DEMOKRATI	PROLETARIATETS DIKTATUR	PROLETÄR DEMOKRATI	KOMMUNISTISK SJÄLVFÖRVALTNING
DEMOKRATI KARAKTERISTIK	beskuren, förkrympt, falsk demokrati för den rika minoriteten	demokrati för folket – diktatur för de tidigare förtryckarna kvalitativt ny typ	efterhand alltmer fullständig demokrati, ju mera fullständig desto mera överflödigt	
STATSKARAKTERISTIK	stat i egentlig mening	semistat – inte någon stat i egentlig mening transitional state	staten efterhand överflödigt	statslöst samhälle
STATSFUNKTIONER	bourgeoisin behöver staten minoriteten förtrycker majoriteten formellt erkännande av medborgarnas jämlikhet	proletariatet behöver staten proletariatet organiseras som styrande klass och förtrycker de tidigare exploatörerna	repressionsinstrument efterhand överflödiga, korrektion av individer kan fortfarande behövas. garanterar det gemensamma ägandet av produktionsmedlen. socialistisk konstruktion	
STATSORGANISATION	speciellt, komplicerat maskineri för förtryck (polis armé)	de väpnade massornas organisering, "kommuntyp"	staten vissnar efterhand bort	allmänna uppgifter ombesörjs av envar
FÖRDELNINGSPRINCIP	bourgeoisins exploatering av arbetarklassen Every man for himself and the devil take the hindmost	slut på exploatering den som inte vill arbeta – han ska inte heller äta	av envar efter hans förmåga – åt envar efter hans behov ↓ inkomstolikheter	av envar efter hans förmåga – åt envar efter hans behov
KLASSER	antagonistiska klassmotsättningar ↑	akut klasskrig	↓ vissa skillnader kvarstår grundvalen för klasserna borta ↑	klasslöst samhälle ↑ skillnaden mellan andligt och fysiskt arbete har försvunnit ↑
ÄGANDEFÖRHÅLLANDEN	produktionsmedlen i privat ägo	produktionsmedlen överförs i statens ägo	produktionsmedlen hör till hela samhället	
EKONOMISKT SYSTEM	KAPITALISM	ÖVERGÅNGSSAMHÄLLE	SOCIALISM	MOGEN KOMMUNISM

veckling mot allt högre grader av perfektion allt eftersom klassmotsättningarna minskar. Under det tidiga stadiet av proletarietets diktatur måste förutsättningarna för en reell demokrati vara ytterst dåliga. Därför kommer allt prat om likhet och rättigheter att vara nonsens och man måste erkänna diktatorisk makt för individer om man ska kunna genomföra sovjetidén (jfr LCW 30:510). Även i denna situation uppfattar emellertid Lenin den proletära demokratin som enormt mycket mer reell och utvecklad än den borgerliga. Det är viktigt att man i en analys av Lenins demokratibegrepp inte låser sina föreställningar till en statisk, proletär demokrati. Den måste hela tiden relateras till sitt faktiska, materiella underlag – precis som alla andra demokratityper och överbyggnader.

6. Demokrati och kommunism

Demokratin, inplacerad i Lenins stora historiska schema, genomgår en utveckling, som kan beskrivas som att "fully consistent democracy is impossible under capitalism, and under socialism all democracy will wither away". (LCW 25:457). Tanken som kan verka omedelbart förbryllande är självklar, när den konfronteras med Lenins allmänna demokratisyn. Demokratin är en stat och vissnar därmed bort under vägen till kommunismen (LCW 25:460, 402).

Någon gång under det socialistiska skedet försvinner klasserna. Då först kan man tala om verklig frihet, och då först "will a truly complete democracy become possible and be realised, a democracy without any exceptions whatever". Samtidigt börjar demokratin vissna bort (LCW 25:467). I det kommunistiska samhället finns det således inte någon demokrati – det blir med andra ord aldrig frågan om någon "ren" demokrati (LCW 28:467). När man nått så långt som till kommunismen har människorna i sina relationer till varandra lärt sig att bete sig på sådant sätt att det inte längre behövs någon våldsapparat (LCW 25:461). Kommunismen är emellertid ouppnåelig utan den proletära demokratin:

Destruction of state-power is the aim set by all socialists, including Marx above all. Genuine democracy, i.e., liberty and equality, is unrealisable unless this aim is achieved. But its practical achievement is possible only through Soviet, or proletarian, democracy, for by enlisting the mass organisations of the working people in constant and unflinching participation in the administration of the state, it immediately begins to prepare the complete withering away of any state. (LCW 28:466 f)

7. Några preciseringar av Lenins demokratibegrepp

För att förstå Lenins demokratibegrepp mera fullständigt är det ändamålsenligt att på några punkter söka fördjupa analysen av hans resonemang. Två sådana analyser ska här göras: den ena gäller en genomgång av begreppet *demokratisk centralism*, den andra huruvida han företräder något slags *demokrati för folket*. Dessförinnan ska några exempel på andra bolsjevikledares hållning till demokrati redovisas i några citat. Syftet med detta är närmast att ytterligare markera den bolsjevikiska grundmoral, som Lenin tvivelsutan var den ledande exponenten för.

7.1 Andra bolsjevikledares demokratiuppfattning

Med hjälp av några citat ska demokratiuppfattningen i det bolsjevikiska toppskiktet ges en kortfattad illustration. Som man kan förvänta sig följer de sin partiledare tätt i denna viktiga fråga. Sinovjev uttalar sig t ex på följande sätt 1923:

The good of the revolution – this is the highest law. Every revolutionist says: to the devil with "sacred" principles of "pure" democracy. (Zinoviev efter Daniels 1969:221)

Trotsky citeras av Rosa Luxemburg i pamfletten om den ryska revolutionen: "As Marxists /---/ we have never been idol worshippers of formal democracy". (Trotsky efter Luxemburg 1940:53). I mars 1921 anklagar han workers' opposition:

(T)hey have made a fetich of democratic principles. They have placed the workers' rights to elect representatives for workers' organisations above the party, as though the party had no right to assert its dictatorship even in cases when that dictatorship clashes temporarily with the passing mood of the workers' democracy. (Trotsky efter Cliff 1978:175)

Ett annat exempel erbjuder ett tal av Bukharin från januari 1924 där han uttalar sig om partidemokratin:

Bolshevism has always distinguished itself from the formal democratism of the Mensheviks . . . It does not conceal from the party and the working class the fact that the party is led by leaders . . . The more conscious lead the less conscious . . . The less conscious and less active become more and more conscious and active. These internal mechanics constitute real democratism. (Bukharin efter Daniels 1969:231)

En samling citat från bolsjevikledare bör naturligtvis inte sakna ett från Stalin. I januari 1924 fastslår han följande om partidemokratin:

(C)ertain comrades and organizations make a fetish of the question of democracy, regarding it as something absolute, outside of time and space. (Stalin efter Leites 1953:112)

Dessa fyra framstående bolsjevikledare delar således Lenins strikt instrumentella demokratisyn, något som ju inte är ägnat att förvåna. Då är det kanske mera överraskande att ledande ryska socialdemokrater, som inte räknas som efterföljare till Lenin, åtminstone under ett tidigare skede hade denna instrumentella uppfattning av demokratin. Ett ovanligt klart – och ofta citerat – exempel finns i ett tal av Plekanov vid partikongressen 1903:

Every democratic principle must be considered not by itself, abstractly, but in relation to that which may be called the fundamental principle of democracy, namely *salus populi suprema lex*. Translated into the language of the revolutionist, this means that the success of the revolution is the highest law. And if the success of the revolution demanded a temporary limitation on the working of this or that democratic principle, then it would be criminal to refrain from such a limitation. As my own personal opinion, I will say that even the principle of universal suffrage must be considered from the point of view of what I have designated the fundamental principle of democracy. (Plekanov efter Cliff 1975:106).

Det bör också framhållas att det redan så tidigt som 1903 fanns andra värderingar av den politiska demokratin än den som Plekanov ger uttryck för i citatet ovan. Sålunda reagerar Martov vid partikongressen mycket häftigt på Plekanovs, som han menar, cyniska förkastande av demokratis principer. Plekanov borde åtminstone ha tillagt att det var otänkbart att det kunde uppstå en så tragisk situation att proletariatet måste förkasta demokratin för att säkra sin seger. (Getzler 1967:83, jfr LCW 7:225 ff).

Även efter oktoberrevolutionen anklagar mensjevikerna Lenin för att sätta sig över demokratis principer. I januari 1918 försvarar sig Lenin med att citera ett långt avsnitt ur Plekanovs kongresstal från 1903 (LCW 42:47 ff). Utan tvivel indikerar detta att Lenin – under den period då han som mest betonar massans deltagande i politiken – står kvar på Plekanovs ståndpunkt från 1903. Man skulle kanske kunna säga att den sistnämnde då på ett ovanligt klart sätt gav uttryck för vad Lenin alltid ansåg om relationen mellan demokrati och socialistisk revolution.

7.2 Proletär demokrati som demokrati för folket

Kan det vara så att Lenin företräder ett slags demokrati för folket? Det skulle innebära en styrelseform som beaktar folkets objektiva intressen, men som inte nödvändigtvis förutsätter dess medverkan i den politiska processen. Denna tes har framför allt utvecklats av CB Macpherson i *The Real World of Democracy*, som skiljer mellan demokrati som styrelseform och demokrati som samhällstyp. När det gäller styrelseformen utgår han från att majoriteten styr, åtminstone i meningen att den kan ge uttryck för sin uppfattning och vinna gehör för den. Är detta fallet i Lenins styrelsedoktrin för proletariatets diktatur? Enligt Macpherson är svaret nej. Eftersom det kapitalistiska samhället förvidit människornas värderingar är de inte längre i stånd att tillvarata eller ens inse sina verkliga intressen. Vad ska man då göra?

Enligt Macpherson har alla stora politiska teoretiker genom tiderna löst detta problem på samma sätt. En intellektuellt eller moraliskt överlägsen elit har fått ombesörja styrelsen. Lenins version innebär att ett avantgarde måste gripa makten och med tvång förändra samhällets fundament så att människorna inte längre förnedras utan är i stånd att skapa en människovärdig existens. Småningom kommer tvångsstyrelsen inte att behövas. En sådan styrelse av ett avantgarde kan aldrig vara en styrelse av folket, eftersom dess ursprungliga berättigande ligger i att massorna är alltför förnedrade för att kunna tillvarata sina intressen. Däremot kan denna styrelse utvecklas till en demokrati av folket, nämligen då den stora massans värderingar förändrats så att den frivilligt stöder det nya samhället. En styrelseform för folket kan ändå vara demokratisk i begreppets vidare mening. Så länge den är trogen sina syften och strävar att uppnå ett samhälle med jämlikhet, där ingen klass kan leva på någon annan, kan det samhället kallas demokratiskt (Macpherson 1975:18 ff).

Resonemanget ska här begränsas till en granskning av det trängre demokratibegreppet, dvs demokrati som en styrelseform. Macphersons framställning av Lenins demokratibegrepp innehåller en del direkta felaktigheter och ytterligare några tveksamma punkter. Man kan faktiskt – om än efter något sökande – hos Lenin finna formuleringar, vilka förefaller stödja Macphersons tes. I en pamflett från 1906 (senare ingående citerad i en uppsats från 1920) diskuterar Lenin det *revolutionära* folkets diktatur. Man kan fråga sig: varför inte *hela* folkets? Lenin svarar enligt följande:

Because among the whole people, constantly suffering /---/ there are some who are physically cowed and terrified; there are some who are morally degraded by the "resist not evil" theory, for example, or simply degraded not by theory, but by prejudice, habit, routine; and there are indifferent people, whom we call philistines, petty-bourgeois people who are more inclined to hold aloof from intense struggle, to pass by or even to hide themselves (for fear of getting mixed up in the fight and getting hurt). That is why the dictatorship is exercised, not by the whole people, but by the revolutionary people /---/. (LCW 10:247)

Hos Lenin innebär detta emellertid ingalunda att folket, som enligt Macphersons resonemang är så förnedrat att det är oförmöget att styra sig själv, hålls utanför politiken. Tvärtom, Lenin fortsätter omedelbart:

/The revolutionary people/ who, however, do not shun the whole people, who explain to all the people the motives of their actions in all their details, and who willingly enlist the *whole* people not only in "administering" the state, but in governing it too, and indeed in organising the state. (LCW 10:247)

Lenin har aldrig föreställt sig ett avantgarde, som ensam gör revolution och genomför de åtgärder som är nödvändiga för att man ska nå fram till det socialistiska samhället. Revolutionen innebär att det vanliga folket engageras i politisk verksamhet i en omfattning som inte förekommit tidigare. Det sker ett allmänt uppvaknande av intellekt och förnuft hos miljoner förtryckta "not only to read books, but for action, vital human action, to make history". (LCW 10:254). Att människornas värderingar är så snedvridna av kapitalismen att de inte kan medverka i uppbyggnaden utan måste låta ett avantgarde göra det är något som Lenin aldrig förfäktat. Istället kan hans politik i detta avseende få illustreras av en passage, som är tillkommen i en period då massans insatser annars inte betonas i Lenins styrelsedoktrin:

The essence of Bolshevism and the Soviet power is to expose the falsehood and mummery of bourgeois democracy, to abolish the private ownership of land and the factories and concentrate all state power in the hands of the working and exploited masses. They, these masses, get hold of politics, that is, of the business of building the new society. This is no easy task: the masses are downtrodden and oppressed by capitalism, but there is no other way – and there can be no other way – out of the wage-slavery and bondage of capitalism. (LCW 32:161)

Det kan inte nog framhållas att Lenin *alltid* insåg nödvändigheten av att det nya samhället måste byggas av de människor som formats av kapitalismen och att han var väl medveten om att detta innebar problem (t ex LCW 28:388, 424 f). De arbetande människornas frigörelse kan bara åstadkommas av dem själva (LCW 28:72, 27:135, 469).

Detta gäller *normen*, och det är den som Macpherson diskuterar. I realiteten var förhållandena sådana, att det alls inte var säkert att det deltagande som föreskrevs verkligen efterlevdes. Vid den åttonde partikongressen våren 1919 tillstår t ex Lenin att det är problem med sovjeterna, som på grund av den låga kulturella nivån i landet inte är "organs of government by the working people" utan "organs of government for the working people by the advanced section of the proletariat, but not by the working people as a whole." (LCW 29:183). För att förstå Lenin måste man se den demokratiska verkligheten med hans ögon. Med hans värdering finns det inte ett land i världen som gjort en tiondel av vad sovjetrepubliken gjort för att engagera arbetarna och de fattiga bönderna i landets styrelse (LCW 29:184).

Frågan är om man ens kan finna någon konflikt mellan demokrati av och för folket i Lenins doktrin. Revolutionsrörelsens hela verksamhet syftar till att tillvarata folkets intresse och företräder därmed, med Macphersons terminologi, den bredare demokrativarianten, dvs ett samhälle som kan karakteriseras som en demokrati *för* folket. Detta motsvaras av vad som ovan kallats den revolutionära moralen (jfr 5). Denna kan komma i konflikt med den *formella* demokratin, och i så fall får den sistnämnda ge vika. Å andra sidan uppfattar inte Lenin någon konflikt mellan revolutionsrörelsens mål och *reell* demokrati.

En annan sak är hela revolutionsrörelsens konstruktion med olika uppgifter för partiet och massorna. Men staten-demokratin är avsedd att skötas av de stora massorna. Det finns således inte något som pekar på att Lenin inte skulle ansluta till en demokrati *av* folket, och han uppfattar inte någon motsättning mellan *reell* demokrati och revolutionsrörelsens mål. Däremot kan den *formella* demokratin komma i konflikt med målen. I sådana fall ges målen tveklöst företräde.

7.3 Demokratisk centralism

Formeln *demokratisk centralism* har efterhand kommit att framstå som "the Golden Rule of Communist practice" (Liebman 1975:42) eller

som "the main principle of the political system of socialism" (Chekharin 1977:120 ff). Vilken roll spelar begreppet i Lenins styrelsedoktrin? För ryska författare är det synnerligen centralt. Chekharin menar att Lenin så tidigt som 1899 resonerade i sådana konstruktioner även om han inte använde det språkliga uttrycket (ibid: 124 f).

Till en början tillämpade Lenin formeln på partiet. Den växte fram som ett resultat av erfarenheterna från 1905 års revolution och 1906 använder han för första gången uttrycket i en "tactical platform" inför kongressen (Meyer 1957:92 ff). Vid detta tillfälle betonar Lenin demokratiledet i begreppet, vilket är att vänta mot bakgrund av den organisationsmodell han då förfäktar. Tanken är att valprincipen ska införas i partiet och att avsteg från denna kan ske först under speciella förhållanden (LCW 10:163). I en appell till partiet efter kongressen preciserar han demokratidelen i några punkter:

- alla minoriteter och all lojal opposition garanteras rättigheter
- varje partiorganisation garanteras autonomi
- alla partifunktionärer ska väljas och vara ansvariga inför partiet och deras mandat ska kunna återkallas (LCW 10:314).

I sin kongressrapport utvecklar och förtydligar Lenin sin organisationsformel. Han framhåller det väsentliga i att den lokala partiorganisationen blir partiets huvudenhet, och han uttrycker sambandet mellan centralism och demokrati i slagordet: "Freedom of discussion, unity of action" (LCW 10:380, 443).

Det är först i *The State and Revolution* som Lenin överför principen på statsorganisationen. Han ser här ett direkt samband med Marx' skildring av pariskommunen, vilket innebär att demokratisk centralism relateras till federalism. Människorna sluter sig samman i kommuner, vilka sedan frivilligt förenar sig för att krossa kapitalismen (LCW 25:434 f, 451). Samma perspektiv har han i artikeln *The Immediate Tasks of the Soviet Government* (mars 1918). Han markerar där den demokratiska centralismens position i förhållande till å ena sidan byråkratisk centralism och å andra sidan anarkism. Den utesluter inte autonomi och federalism utan förutsätter tvärtom den vidsträcktaste frihet hos alla lokala enheter. Han applicerar nu principen också på det ekonomiska området:

Our task now is to carry out democratic centralism in the economic sphere, to ensure absolute harmony and unity in the functioning of such economic undertakings

as the railways, the postal and telegraph services, other means of transport, and so forth. At the same time, centralism, understood in a truly democratic sense, presupposes the possibility, created for the first time in history, of a full and unhampered development not only of specific local features, but also of local inventiveness, local initiative, of diverse ways, methods and means of progress to the common goal. (LCW 27:208)

Senare i samma uppsats kommer Lenin in på problemet med förhållandet mellan beslutsförberedelse och beslut å ena sidan och beslutsimplementering å andra sidan. Även om han inte explicit använder uttrycket demokratisk centralism, bör man kunna uppfatta hans resonemang som en applikation av principen (det gör tex Lashin 1977:20):

(O)n the one hand, discussions and the airing of questions at public meetings, and, on the other hand, the establishment of strictest responsibility for executive functions and absolutely businesslike, disciplined, voluntary fulfilment of the assignments and decrees necessary for the economic mechanism to function really like clockwork. (LCW 27:211).

Betoningen har i detta skede lagts på centralismledet, vilket är fullt i enlighet med den variant av sin organisationsmodell som Lenin vid tillfället ifråga arbetar efter.

8. Den instrumentella demokratin

Lenin har en strikt instrumentell demokratisyn. Det innebär att demokratin i varje ögonblick värderas i relation till revolutionsrörelsens mål. Något egenvärde har demokratin inte – om den motverkar den revolutionära kampen måste den ge vika och ersättas av andra och bättre instrument. Hur kommer Lenin fram till detta demokratibegrepp?

Utgångspunkten är att demokratin är en stat. Som sådan är den en produkt av klassmotsättningarnas oförenlighet och tillika ett instrument för klassförtryck. Beroende på klassförhållandena i samhället kan staten vara mer eller mindre demokratisk. En brytningspunkt föreligger mellan den borgerliga och den proletära demokratin. Den sistnämnda innebär en enorm ökning av graden av demokrati. På vägen mot kommunismen blir staten alltmer demokratisk, och när klasserna har försvunnit är den fullständig. Samtidigt finns inte längre något behov av staten-demokratin. När demokratin når fulländningen försvinner den.

Vad innebär denna ökning av demokratigraden? I viss mening kan man säga, att Lenin har

ett slags allmänt demokratibegrepp. Han kallar nämligen inte alla stater demokratier utan har en uppsättning kriterier som grund. Demokratiska stater karakteriseras sålunda av frihet, likhet, participation och majoritetsbeslut. Dessa egenskaper kan vara mer eller mindre formella eller reella. Ju mer reella de demokratiska egenskaperna är, desto högre grad av demokrati i staten. Graden av realism bestäms av klassförhållandena i samhället.

Den demokrati som revolutionsrörelsen har att handskas med på vägen mot socialismen karakteriseras därför av en stigande grad av realism: friheten och likheten blir mera reell, deltagandet omfattar alla osv. Ändå är den aldrig fullständig, vilket gör att den underordnas revolutionens mål. Demokratiska former är ointressanta så länge innehållet inte preciseras; det är vad Lenin menar när han förnekar att han har något allmänt demokratibegrepp.

Den borgerliga demokratin kan aldrig vara reell, medan den proletära blir det i ökande utsträckning efterhand som klasserna försvinner. Utformningen av den proletära demokratin har inspirerats av Marx' skildring av pariskommunen. Den innebär, som Lenin ser det, en oerhörd ökning av de tidigare förtrycktas frihet, likhet och deltagande i politiken. Överhuvudtaget förfäktar Lenin en extrem deltagardemokrati.

Det föreligger knappast någon motsättning mellan de revolutionära målen och reell demokrati. Lenin menar tvärtom att en hög grad av verklig demokrati är en förutsättning för att man ska kunna nå socialismen.

På några viktiga punkter ger inte Lenins demokratidoktrin ordentlig ledning för handlandet. En sådan är hur graden av demokrati ska mätas. I och för sig är det inte ofta man finner preciseringar på denna punkt i demokratidoktriner på hög abstraktionsnivå, men det är möjligt att Lenin erbjuder särskilda problem i det hänseendet. Grundvalen för detta är en tolkning av Lenin som tillskriver honom uppfattningen "allt eller intet" då det gäller demokratin. Emellertid är det knappast korrekt. Lenin har ett antal demokratikriterier och han har en uppfattning om att demokratin allteftersom klasskillnaderna försvinner utvecklas mot allt högre stadier. En annan punkt, som till en del hänger samman med den första, är att Lenin inte presenterar någon mekanism som säger vem som har att avgöra, huruvida det råder en sådan motsättning mellan formell demokrati och revolutionens mål, att demokratin måste överges. Vem avgör med andra ord när demokratin är in-

strumentell? Är det revolutionsrörelsen i dess helhet (hur det nu ska gå till), är det folket i val eller sovjeterna, är det partiet (partikongressen, partiledningen)? Så länge denna punkt är oklar måste Lenins demokratidoktrin vara utomordentligt svår att applicera. Det finns motsvarande problem i liberal demokrati, nämligen då det gäller att avgöra huruvida demokratins metoder har tillräckliga förutsättningar för att kunna fungera efter intentionerna. På denna punkt är de liberala doktrinerna vaga.

För Lenin konstitueras den goda styrelsen av dess innehåll. Demokrati är en metod att åstadkomma ett acceptabelt innehåll. Samtidigt förutsätter reell demokrati ett visst innehåll (avskaffande av klasskillnaderna). Utan reell demokrati når man aldrig kommunismen. Demokratiska former måste alltid underordnas revolutionens innehåll.

Litteraturförteckning

- Aptheker, Herbert (ed): *Marxism and Democracy: A Symposium*, New York: Humanities 1965
- Balibar, Etienne: *On the Dictatorship of the Proletariat*, London: NLB 1977
- Buber, Martin: *Paths in Utopia*, London: Routledge & Kegan Paul 1949
- Chekarin, E.: *The Soviet Political System Under Developed Socialism*, Moscow: Progress Publishers 1977
- Christoffersen, Jens A.: *The Meaning of Democracy as used in European Ideologies*, Oslo: Universitetsforlaget 1966
- Cliff, Tony: *Lenin. Volume 1: Building the Party*, London: Pluto Press 1975
- Cliff, Tony: *Lenin. Volume 3: Revolution Besieged*, London: Pluto Press 1975
- Daniels, Robert V.: *The Conscience of the Revolution: Communist Opposition in Soviet Russia*, New York: Simon and Schuster 1969
- Getzler, Israel: *Martov. A Political Biography of a Russian Social Democrat*, London: Cambridge University Press 1967
- Harding, Neil: *Lenin's Political Thought. Volume 1: Theory and Practice in the Democratic Revolution*, London: The MacMillan Press 1977
- Holden, Barry: *The Nature of Democracy*, London: Nelson 1974
- Håkansson, Kaj: *Socialismen som självstyre. Om socialismens mål och medel*, Stockholm: Prisma 1973
- Krupskaja, Nadezja: *Lenin*, Moskva: Progress/Stockholm: Arbetarkultur 1976
- Lashin, A.: *Socialism and the State*, Moscow: Progress Publishers 1977
- Leites, Nathan: *A Study of Bolshevism*, Glencoe, Ill.: The Free Press 1953
- Lenin, VI: *Collected Works 1-45*, Moscow: Progress Publishers 1960 onwards (LCW)
- Lenin, VI: *Marxism on the State. Preparatory Material for the Book The State and Revolution*, Moscow: Progress Publishers 1972

- Liebman, Marcel: *Leninism under Lenin*, London: Jonathan Cape 1975
- Luxemburg, Rosa: *The Russian Revolution*, New York City: Workers' Age Publishers 1940
- Macpherson, CB: *The Real World of Democracy*, New York and London: Oxford University Press 1975
- Meyer, Alfred G.: *Leninism*, Cambridge: Harvard University Press 1957
- Morgan, MC: *Lenin*, London: Edward Arnold 1971
- Pipes, Richard: The Origins of Bolshevism: The Intellectual Evolution of Young Lenin, in: Richard Pipes (ed): *Revolutionary Russia*, Cambridge, Mass: Harvard University Press 1968
- Sartori, Giovanni: *Democratic Theory*, New York: Frederick A Praeger Publ 1965
- Schapiro, Leonard: *The Origin of Communist Autocracy? Political Opposition in the Soviet State. First Phase 1917-1922*, London: G Bell & Sons Ltd 1955
- Silverman, Saul N. (ed): *Lenin*, Engelwood Cliffs NJ: Prentic Hall Inc 1972
- Trotsky, Leon: *On Lenin. Notes Towards a Biography*, London: George G Harrap 1971